

amb les opinions de tots els que se n'han ocupat des de l'antiguitat. A través d'aquestes pàgines podem observar el germen de la ciència lingüística posterior: la definició de «nom» i de «verb» (molt ben esquematitzada per Montanari, per cert), l'oració, el caràcter convencional del signe lingüístic, tan debatut a l'antiguitat, el problema de la referència (respecte al qual l'autor fa al·lusió fins i tot a autors contemporanis com Frege). Les idees d'Aristòtil, la majoria ja superades, però d'altres sorprenentment vigents, són de tota manera interessants per a tots aquells que s'han ocupat de l'estudi tant de la llengua com de la lògica, ja que cal no oblidar que l'interès de l'Estagirita per les categories lingüístiques és inseparable de la seva tasca de fonamentació de les categories lògiques.

En suma, tal com queda dit, aquesta obra, malgrat les limitacions ressenyades, resulta d'un apreciable valor, tant per als estudiosos de l'obra aristotèlica com per als historiadors de la gramàtica i de la lògica, que hi trobaran un documentadíssim treball que esclareix qualsevol dubte que pugui oferir el text a l'especialista.

Santiago Pérez Orozco

Petroni. El Satiricó i trenta fragments

Traducció de Josep M. Pallàs,
Barcelona 1988, 154 pp.

Petroni. Satiricó

Traducció d'Albert Berrio i
Roma Giró, Barcelona 1988,
170 pp.

Som afortunats el públic lector en català perquè de no tenir cap traducció catalana del *Satiricó* de Petroni, hem passat a disposar-ne de dues, i publicades per dues editorials que les posaran a l'abast de tothom. Constatem el fet amb alegria perquè és positiu en ell mateix, però no podem deixar de pensar que és curiós que dos esforços tant notables com els duts a terme per Josep M. Pallàs i per Romà Giró i Albert Berrio, s'hagin efectuat al mateix temps i sobre una mateixa obra. Hauria estat molt més productiu (si més no, per als lectors) que ara haguéssim pogut recensionar dos treballs sobre dos textos diferents. Però els fets són els fets i, donades les circumstàncies, hem cregut convenient oferir-ne una visió conjunta, tot i que anirem distingint oportunament els dos treballs: hi ha punts de contacte, però també hi ha divergències, en l'enfocament i, més que en aquest, en la posada en pràctica d'ambdues traduccions (a partir d'ara, P per Pallàs i B-G per Berrio-Giró).

Ambdós treballs parteixen d'un principi bàsic que se suposa que els regeix, encara que després constatem que no sempre és així: són tre-

balls destinats a un públic lector «no especialitzat»¹ i els dos hi posen èmfasi en aquest concepte. D'altra banda, els circuits comercials que segueixen els dos llibres i les editorials que els han posat en circulació (Quaderns Crema per a P i Columna Edicions per a B-G) avalen aquesta intenció: el *Satiricó* és presentat, gairebé, com una de les últimes novetats de la narrativa actual (fins i tot pel que fa al disseny extern dels llibres). Però els traductors no poden amagar la seva condició de filòlegs clàssics i les respectives introduccions fan concessions a aquesta condició, així com també algun altre aspecte dels treballs. El producte final s'acosta a una cosa que deixarà força indiferent el lector no especialitzat (que no valorarà ni poc ni molt els «detalls» filològics perquè no els reconeixerà) i que deixarà clarament insatisfet l'especialista o el lector filòleg.

La Introducció de P dona succinta informació sobre una sèrie de punts importants per situar l'obra (autor i data; tema i estructura; gènere i fonts; llengua i estil; Petroni i la posteritat; la traducció present) i podria considerar-se com un bon resum per a un lector curios, aliè a les preocupacions d'un filòleg, si no fos perquè toca punts que difícilment es poden entendre: cal parlar de mss. d'origen irlandès, quan el lector (no especialista, és clar) no sap què significa això, codicològicament o paleogràfica?

¹ P: «lectors no necessàriament avesats al tracte amb el món clàssic» (p. 13). B-G: «una llengua i un estil a l'abast del lector no especialitzat» (p. 167).

La introducció de B-G no existeix, etimològicament parlant: els autors han decidit començar la seva traducció per la pròpia traducció i reduir a la condició d'epíleg el que hauria d'haver estat una introducció. Donades les característiques del públic a qui va dirigit el text (fragmentari i ple de dificultats i d'interrogants, fins i tot per als especialistes), trobem contraproduent no donar-li, d'entrada, una mínima informació sobre allò a què s'enfrontarà, informació breu i concisa que, d'altra banda, es troba ben resumida en el dit epíleg (autor i data; estructura; gènere i models; la llengua i l'estil; la traducció): no és més lògic, per posar un exemple, que la justificació d'uns criteris de traducció es trobi abans de llegir aquesta?

Ambdós treballs dediquen també la seva atenció a anotar el text per tal de fer-lo més accessible al no avesat al món romà de l'època en què fou escrit. P és més prolix que B-G en aquest sentit i, encara que sembli contradictori, aquest fet fa guanyar una certa agilitat a la seva traducció. B-G recullen bona part de la informació que podria haver anat en notes a peu de pàgina, en un *Index de noms* (pp. 145 ss.). En realitat, un «fals» índex perquè es dedica a explicar totes les entrades que hi consten (no citant totes les vegades que surten en el text, només la primera): més que un índex, és un petit lèxic de noms del *Satiricó* que obliga a deixar la lectura d'una pàgina, per buscar l'aclariment d'un personatge no conegut al final del llibre.

No és necessari analitzar detalla-

dament la introducció de P i l'epileg de B-G en els seus continguts perquè ambdós compleixen la seva funció (dins del context en què ens movem) a plena satisfacció. Constatem, però, que el treball de P està molt ben completat per un *Index de noms* (pp. 149 ss.), que sí respon al concepte «índex» (per això és útil), i que tant P com B-G inclouen una bibliografia mínima d'estudis petronians: per què? Un lector no especialista molt difícilment prosseguirà la lectura de la novel·la, anant a buscar la literatura científica que hi trobem citada i un lector especialista la trobarà clarament insuficient, per no dir incorrecta en alguns punts².

En qualsevol cas, aquests són detalls de filòleg en els quals no cal allargar-s'hi ara massa. El més important i destacable dels dos treballs és, naturalment, la traducció i en ella hi han abocat els autors tots els seus esforços. Una característica comuna uneix d'alguna manera (si més no, en teoria) P i B-G: la seva voluntat i el desig constant per mantenir, en la traducció, els mateixos nivells de llenguatge que ells entenen en el text llatí, i l'esforç perquè la distància que separava (segons el seu recte enteniment) el text llatí del lector de l'època sigui la mateixa que separa

² Citem només algunes errades en les citacions, del tipus de *Nidergang* per *Niedergang* o E. Lommartzsch per E. Lommatzsch a P, etc.; o *Essays* per *Essay* per al treball de Rankin o «Le jeu» per «Le jeu» a l'article de P. Veyne, o citar edicions sense donar el títol de l'edició (Bücheler, Berlín 1862, per a l'*editio maior* del *Satiricó* que té una reedició l'any 1958) o articles de revista sense donar el número de pp., etc., en B-G, per posar alguns exemples en bibliografies que tenen una plana de llargada.

la traducció catalana del lector d'avui. Aquesta filosofia és, en principi, molt positiva sempre que no es porti al límit oposat del que s'ha parlat: no hem de perdre mai de vista, quan traduïm o quan ens enfrontem a un text llatí per entendre'l, que el món romà en què es va escriure (en aquest cas, el *Satiricó*) és un i que el món català en què s'escriu la traducció és un altre, i molt diferent. Buscar una adaptació absoluta de girs lingüístics (que reflecteixen un moment social i unes relacions determinades entre els components de la societat que parla la llengua) del llatí de Petroni al català de B-G (P és, en aquest sentit, força més ponderat i no va tan lluny en la seva proposta) és equivocar el lector no especialista perquè, més que portar a terme un trasllat del *Satiricó* al món actual, el que es fa és una adaptació. Estem d'acord que és impossible d'entendre per un lector d'avui totes les circumstàncies que «condicionen» el parlant i l'escriptor del segle I dC (tot plegat, mediatitzat encara més per l'acumulació feixuga, no sempre resolta a plena satisfacció, de la tradició crítica del text) dins dels termes propis d'aquella època, però encara es fa més difícil d'acceptar que sigui l'obra llatina la que es traslladi als nostres dies i s'hagi d'entendre segons els nostres paràmetres. Fins on puguin arribar els nostres coneixements, el que s'ha d'intentar, al nostre entendre, és el contrari: som nosaltres els que ens hem de traslladar a les circumstàncies que envolten el text i intentar explicar-les a partir dels seus paràmetres, a nosaltres mateixos i al públic no ex-

pert. Quan hàgim esgotat aquest camí (i per a això encara falta molt), podrem iniciar l'altre, que sovint neix d'un no correcte enteniment del text llatí perquè comença al final d'on hauriem d'haver començat³.

Això porta a trobar-nos en la traducció catalana girs i modismes nascuts directament d'aquest tipus de concepció. Per posar un exemple (el mateix que addueixen B-G, p. 167): per què no podem traduir *dices hic porcos coctos ambulare* (cap. 45) per «diries que per aquí els porcs caminen fins i tot després de cuits» o similar (B-G, «diries que aquí lliguem els porcs amb llangonisses»; P, «diries que aquí els porcs es passegen rostits i tot»)? És que ara ja no mengem el porc com es feia abans (si alguna cosa es manté, gastronòmicament parlant, és la cuina i la cultura del porc) o és que l'expressió catalana *traduïda* no és tan impactant com l'*adaptada*?

Tal i com s'entén, doncs, aquí, «modernitzar» un text llatí antic no és el punt de partida més adequat per afrontar una traducció. La idea de mantenir els nivells lingüístics és bona, però no es pot executar a base de «modernitzar» a qualsevol preu totes les expressions llatines que s'a-

partin d'un registre més o menys culte, per fer-ho a base d'expressions «populars» o fora de lloc (naturalment, res en contra del llenguatge popular). Quan s'entra en aquest camí, es pot passar a una altra zona de perill: s'oblida el fet que un mateix punt de partida per a la major part de traductors (n'hi ha que també fan edició crítica abans de la traducció i acompanyen l'una amb l'altra) dona resultats xocantment diferents. Això vol dir, ni més ni menys, que la distància del mateix text llatí respecte de cada un dels potencials lectors (catalans, en aquest cas), alguns d'ells traductors, no és mai la mateixa i que, per tant, cal anar amb molt de compte a l'hora de traduir sota aquesta perspectiva per tal de, respectant el text llatí, fer-lo entenedor: no tothom farà seves les apreciacions i «modernitzacions» de cada traductor perquè la distància que ens separarà de les traduccions catalanes serà també diferent per a cada un de nosaltres⁴.

Passem ara al treball que representa la traducció. Deixant de banda, de moment, altres aspectes concrets, destaca poderosament i positiva un punt: el de l'adaptació

³ Per dir-ho en paraules d'un estudiós de la literatura llatina reconegut per tots: «Because we find some parts of the late-Republican scene [en aquest cas seria] imperial scene—immediately intelligible and accessible... it is easy to treat their world as if it were in general familiar to us, and to assume that their values were essentially similar to our own. I think we shall get closer to understanding the ancient world if we make the opposite assumption. Paraules de T.P. Wiseman, a *Catullus and his World. A Reappraisal*, Cambridge 1985, p. 4.

⁴ Alguns exemples del que estem dient poden ser, en B-G: cap. 8, p. 11, «pagar a la madam»; cap. 21, p. 20, «va entrar una mariconna»; cap. 24, p. 22, «li va remenar la seva tendra cigala»; cap. 31, p. 27, «allò semblava un cabaret»; cap. 37, p. 31, «i si no t'estima, ja l'has parit»; cap. 44, p. 38, «al carrer són uns capats»; cap. 44, p. 38, «tenim un regidor de merda que ens deixaria morir per quatre xavos. El paio...»; cap. 52, p. 45, «Però és la plata el que em porta de cul»; cap. 61, p. 54, «Melissa de Tarent, una pava espatenant», etc. P no se significa en aquest cas, com B-G.

dels noms propis, llatins i grecs, al català. Aquest apartat és especialment digne de menció en B-G, perquè han pogut gaudir de l'ajut d'un treball inèdit de Joan Morera, sobre aquest aspecte sovint controvertit: la seva traducció se'n beneficia poderosament (fins i tot, en aquells punts que ataquen directament la tradició, com pot ser traduir *Trimalchió* en comptes de *Trimalció*).

En general, pel que fa a la traducció, preocupació fonamental en treballs d'aquestes característiques, cal començar pel punt més important: la tria del text llatí, de l'edició crítica de la qual es parteix. P i B-G ho fan a partir de la de M.C. Díaz y Díaz, *Petronio. Satiricón*, 2 vols., a la *Colectión Hispánica de Autores Griegos y Latinos*, Barcelona 1968, i l'edició ens sembla la més accessible i encertada per a un filòleg peninsular. Però ambdós s'aparten del text de DyD per traduir la *Cena Trimalchionis* a partir de la més moderna edició de M.S. Smith, *Cena Trimalchionis*, Oxford 1984. Sorpren, si més no en el nivell metodològic, que si es fa una «discriminació» d'aquest tipus, no es justifiqui de cap manera a cap dels dos llibres. Però encara sorpren més (tot i ser treballs dedicats a no experts) que ambdues obres admetin haver utilitzat lectures diferents a les de DyD o Smith en alguns passatges (naturalment, estan en el seu perfecte dret de filòlegs i traductors) i no les justifiquin enlloc (amb unes poques notes a peu de pàgina n'hi hauria hagut prou): es queda un amb les ganes de conèixer les raons filològiques, codicològiques i paleogràfiques que han dut

els traductors a preferir aquesta o aquella lectura. Com que no ho han fet, la imatge que es dona (tot i no ser un treball totalment científic) és la d'un atreviment fora mida.

La lectura de les dues traduccions, d'altra banda, i una mica en la línia de les reflexions que fèiem abans, ens aporta una curiosa sensació. Tot i partir d'una mateixa premissa⁵, sembla que el món que envolta ambdós traductors, i la llengua que s'hi parla, no és exactament el mateix (deixant ara de banda les di-

La lectura de les dues traduccions, d'altra banda, i una mica en la línia de les reflexions que fèiem abans, ens aporta una curiosa sensació. Tot i partir d'una mateixa premissa⁵, sembla que el món que envolta ambdós traductors, i la llengua que s'hi parla, no és exactament el mateix (deixant ara de banda les diferències que ja s'han indicat). Alguns exemples: cap. 35, P, «Sopem, us ho recomano. Aquesta és la gràcia del sopar»; B-G, «Sisplau, sopem; la nostra salsa, avui, és aquesta»⁶. Cap. 44: P, «Aleshores Ganimedes va saltar: —Expliqueu

⁵ P, p. 12: «Així, he tractat en tot moment de copsar el to de l'obra i de servir-lo en el meu català, d'entendre i de donar a entendre el món que envolta els personatges i de respectar els canvis de nivell lingüístic». B.G, p. 167: «quan ens vam plantejar com havia de ser la traducció vam arribar a concloure que l'única manera de ser fidel a l'original [sic] era intentant que la versió catalana conservés aquesta mateixa varietat de registres, és a dir, que la distància entre el text i el lector català fos igual o molt aproximada a la que hi havia entre el text i el receptor llatí».

⁶ El text llatí de DyD diu: «"Suadeo", inquit Trimalchio, "cenemus; hoc est ius cenae"».

romanços que no interessin ni el cel ni la terra, i mentrestant ningun no pateix per com ens arriba a escanyar el preu del blat»; B-G, «[...] les paraules de Filenos i aquestes altres les de Ganímedes: –Us esteu enrotllant sobre el sexe dels àngels i del preu del blat ningú se'n preocupa»⁷. Cap. 47: P, «Però Trimalció va esvair l'expectació dient: –Quin d'aquests voleu que es faci de seguida per al sopar? Perquè un pollastre, un guisat de carn trinxada i foteses d'aquesta mena, els cuinen els pagesos; els meus cuiners solen coure fins i tot vedells sencers en vi»; B-G, «Trimalquíó va satisfer la meua curiositat: –Quina voleu per sopar? La púrria prepara pollastres, esqueixades a la Penteu i altres ximpleries semblants. Els meus cuiners, en canvi, fins i tot tenen civet de vedella en el seu repertori habitual»⁸. Cap. 75: P, «Escintil·la, plorant, li deia el mateix, s'encomanava al seu Geni i, dient-li afectuosament Gai, li pregava que afluixés la corda»; B-G, «Escintil·la, plorant com una magdalena, li va dir el mateix, el va cridar pel nom i li va demanar per tots els

⁷ El text de DyD diu: «Haec Philenos dixit, illa Ganymedes: "Narratis quod nec ad caelum nec ad terram pertinet, cum interim nemo curat, quid annonam mordet"».

⁸ El text llatí de DyD diu: «Sed Trimalchio expectatione discussa: "Quem inquit "ex eis uultis in cenam statim fieri?" Gallum enim gallinaceum, penithiacum et eiusmodi nenias rusticis faciunt: mei coci etiam uitulos aeno coctos solent facere». També volem indicar que *aeno coctus* vol dir que la bèstia és cuinada amb el vi de la seva marinada, més les herbes, etc., però mai que es tracti d'una recepta de civet, en l'elaboració del qual, a més del vi, hi té un paper fonamental la sang de l'animal sacrificat.

déus que cedís»⁹. I així, en molts d'altres casos al llarg de les dues traduccions. En la major part d'exemples (no adduïts aquí la majoria), es tracta d'una opció, sempre respectable, del traductor (encara que no sempre compartible). D'altres casos, però, demanen un aclariment més aprofundit o, fins i tot, algun tipus de correcció. Entre ells, i a tall d'il·lustració: cap. 49, P, «tirar-hi pebre i comí»; B-G, «tirar-hi pebre i julivert»¹⁰. Cap. 35: P, «una cançó de la farsa *El mercader de laserpicí*; B-G, «una cançó del mim anomenat *El venedor de Laserpicí*»¹¹. Cap. 36: P, «Aleshores veiem al dessota pollastres ben engreixats, mamelles de truja i, al mig, una llebre guarnida amb ales que semblava Pegas»; B-G, «Llavors veiem a sota de tot aviram i mamelles de porc farcides i al mig una llebre guarnida amb plomes que volia recordar Pegas [sic]»¹². Cap. 35: P, «Sobre Capricorn, una llagosta de mar; damunt Aquari, un

⁹ El text llatí de DyD diu: «Idem et Scintilla flens dixit, ac per genium eius Gaium appellando rogare coepit ut se frangeret».

¹⁰ El text llatí de DyD diu: «putes illum piper et cuminum non coniecisse». D'on surt, en aquest cas, la traducció de «julivert»?

¹¹ El text llatí de DyD diu: «de Laserpicario mimo canticum extorsit». Per una banda, si el text llatí parla de *mimo*, així cal traduir-ho perquè s'està referint a un sub-gènere teatral concret. En segon lloc, no es pot traduir *Laserpicario* en majúscula, com si fos un gentilici o un nom de lloc: el laserpicí és una planta (*Ferula Asa foetida L.*) usada com a condiment en la cuina romana, i és un nom comú.

¹² El text llatí de DyD diu: «Quo facto uidemus infra altitia et sumina leporemque in medio pinnis subornatum, ut Pegasus uideretur». Encara que sembli un detall sense importància o ridícul, ni en català ni en llatí els porcs no tenen mamelles.

ànec; sobre Peixos, dos barbs»¹³, etcètera.

Naturalment, no és la nostra intenció, ni la nostra tasca, ser públicament exhaustius en el comentari d'aquest tipus de detalls, però l'atenció que aquests mereixen per part d'un filòleg-traductor és un clar indicatiu, si més no per al lector especialitzat, de com s'ha treballat el text llatí¹⁴.

La traducció de P inclou, a més, els fragments, considerats autèntics per la crítica petroniana, que la tradició indirecta ens ha fet arribar (suposem que traduïts també a partir de DyD, perquè no se'ns hi diu). Els d'atribució incerta o falsa (uns vint-i-cinc més) no hi són traduïts.

¹³ El text llatí de DyD diu: «super capricorum locustam marinam, super aquarium anserem, super pisces duos mullos». Tot i que el text llatí parla de *locusta marina*, ens sembla un evident pleonasma: el context gastronòmic en què ens movem només coneix un tipus de llagosta, la de mar. Mai no ens hem menjat l'insecte que també s'anomena «llagosta»! (tot i que és molt apreciat en d'altres indrets del planeta). El mot llatí *anser*, *-eris* denomina l'oca (*Anser anser*) i no pas l'ànec (*Anas*), que no és pas un mateix animal. Pel que fa als mullos, aquest mot llatí designa el peix anomenat lliscera (moll, roger, roget = cast. «salmonete»), *mugil sp.*, però no pas el barb, *Barbus barbus*.

¹⁴ No podem deixar de comentar la traducció del cap. 30 de B-G, pp. 26-27, on llegim que «la falta que li feia perillar la pell no era greu: als banys li havien robat la roba de l'administrador –tot plegat encara no *deu mil sextercis*». Si un esclau hagués perdut alguna cosa per valor de 10.000 sestercis («sextercis»?) al segle i dC (ca. 60.000 pts. d'avui en dia) no hauria perillat la seva pell, sinó la seva vida! A manca de poder veure els manuscrits (potser sí que hom podria detectar-hi una xifra 10 amb abreviatura de mil·ler), el text llatí que nosaltres coneixem diu «10 sestercis» (DyD: «*subducia enim sibi uestimenta dispensatoris in balneo, quae uix fuissent decem sestertiorum*».

Es podrien considerar altres reflexions i observacions sobre les dues traduccions que ara recensionem, o allargar les ja fetes, però pensem que ja n'hi ha prou amb el que hem escrit fins ara per fer-se'n una idea global.

No volem que la impressió que s'extregui d'aquesta lectura doni una visió pessimista o negativa dels dos treballs. Al contrari. Tal i com dèiem al començament, és molt gratificant poder llegir en català, i publicades per al gran públic, dues traduccions d'un text tan important com el del *Satiricó* de Petroni. No solament indica que hi ha gent preocupada per treballar i conèixer millor les grans obres de la literatura llatina (i encara que fragmentada, el *Satiricó*, per tot el que representa, ho és), sinó que, a més, indica que hi ha gent interessada a gastar-s'hi els diners per editar-ho: les dues coses pressuposen un potencial públic lector prou ampli com perquè ens faci ser optimistes. Els detalls que, en aquesta recensió, hem comentat, propis del filòleg que llegeix sota aquesta condició, són *peccata minuta* comparats amb la importància que té el fet en ell mateix. Voldríem acabar senzillament recomanant la lectura dels dos textos, amens i ben resoltos com perquè sigui atractiu perdre-s'hi i deixar-se emportar, a través seu, per la força de la narrativa petroniana, ara per primera vegada en català i, per a fortuna nostra, en dues versions diferents.

Joan Gómez Pallarès